

מוקצה- דין או דעת

תוכן:

הקדמה

חלק א'- אוכל דלא חזי למידי

1. מותר השמן שבנר

2. מוקצה דמחובר

3. קינה של תרנגולת

4. מוקצה לאכילה ולטלטול

5. אשה שנדרה על ככר

6. קושיא על שיטת תוסי'

חלק ב'- כלי שאין לו תשמיש היתר כלל

1. פתילה

2. קרני דאומנא

3. מוצרי חשמל ונר שעוה

4. סתירת הרשב"א - ישוב ע"פ יסוד האחרונים - 'הכנה'

חלק ג'- הסוגיא בדף מו.

חלק ד'- ביאור יסוד המחלוקת

מוקצה - דעת

הקושיות מכשמל"א

מוקצה - דין

מוקצה דשלהבת

חלק ה'- ביאורי סוגיות וענינים

1. מוקצה בטעות

2. מיגו דאתקצאי ותנאי במוקצה

3. ייחוד מוקצה - אבנים, כדור.

4. גרורות וצימוקים

הקדמה

מאמר זה בא לעסוק בשאלה יסודית בפרשת מוקצה, האם חז"ל גזרו איסור טלטול על סוגי חפצים מסויימים ע"פ שיקולים שונים מרוחב דעתם, או דלמא חכמים רק קבעו עקרון בסיסי- כל חפץ אשר האדם מסיח דעתו מתשמישו בשבת הרי הוא אסור בטלטול.

הצד הראשון נקרא בלשוננו- 'מוקצה דין', והצד השני מכונה 'מוקצה דעת' ננסה להציג את הסוגיות, המחלוקות וההכרחים להבנות אלו, יזכנו ה' לכוון לאמיתה של תורה¹.

חלק א' - אוכל דלא חזי למידי

נח' הראשונים והאחרונים מה דינו של אוכל שאינו ראוי לאכילה בשבת, האם נחשב מוקצה גמור כאבנים, ואסור בטלטול, או דלמא אע"פ שא"א לאוכלו, אך אינו אסור בטלטול. ונבאר הדברים בפרוטרוט:

1. מותר השמן שבנר

¹ מאמר זה נוצר לאחר סדרה של 'חבורות', בהם התלבנו הדברים עם חברים מקשיבים ועונים מצעירי הצאן שבישיבתנו הק', כפי שיחזה הקורא חלקם רב להם בבירור הדברים.

המשנה מב: אמרה, דמותר השמן שבנר- אין נאותין ממנו. **תוד"ה** 'אין' העמידו את המשנה כר"ש, דמודה במוקצה מחמת מצוה, ולכך אין נאותין, אבל איסור טלטול ליכא כיון שאין הטלטול פוגע במצוה, וע"כ בעינן למימר דאיסור טלטול את השמן שבנר כיון דהוי בסיס לשלהבת. ונח' המהרש"א ורעק"א בהבנת דברי תוס', **המהרש"א** למד דלפי ר"ש יש רק איסור הנאה משום המצווה (אין נאותין), אך אין איסור טלטול, וע"כ השמן הנוסף מותר בטלטול, והנר עצמו בשעה שדולק איסור בטלטול מחמת טעם אחר- בסיס לשלהבת².

לעומ"ז **רעק"א בגלהש"ס** למד דכיון שהשמן איסור באכילה, ממילא איסור גם בטלטול "כיון דאינו ראוי לאכלו ממש באותה שעה הוי מוקצה בעצמותו כדין כל מאכל שאינו חזי לכלום", והצורך בטעם של בסיס לשלהבת הוא דוקא בשעה שהנר דולק, דאז משתמש ונהנה מהשמן, ואינו מוקצה מחמת גופו, וע"כ בעינן לטעם בסיס.

עלה בידנינו שנח' המהרש"א ורעק"א בשאלה יסודית, האם יתכן אוכל שאינו ראוי לשימוש, אך מותר בטלטול, למהרש"א יתכן, אך לרעק"א, כיון שאינו עומד לשימוש, נעשה מוקצה גמור ואסור בטלטול. נלע"ד דמח' זו איננה חדשה, ונחלקו בה כבר רבותינו הראשונים:

2. מוקצה דמחובר

הגמ' בביצה כד: אמרה שגוי שהביא דורון לישראל בשבת ויש מאותו המין במחובר- אסור בטלטול, ונח' הראשונים בטעם הדבר:

רש"י פרש דאסורין משום מוקצה, ואפילו לרבי שמעון יש מוקצה בגרוגרות וצמוקים, ומחובר כגרוגרות וצמוקים דמי, מדלא לקטן מאתמול אקצינהו מדעתיה, אבל **הרי"ף** כתב דכיון דלא חזי לאכילה- דגזרו חכמים על פירות אלו שיאסרו באכילה, שמא יאמר לגוי לתלוש בשבת, ממילא הוי מוקצה³.

ונראה מדברי הרי"ף דסבר כרעק"א, דכיון שיש איסור אכילה ממילא הוי מוקצה גמור, אך רש"י סבר כמהרש"א, דאע"פ שיש איסור אכילה מחמת גזירה שמא יאמר לגוי, אי"ז אוסר אלא באכילה, אך לענין טלטול בעינן טעם אחר- מוקצה כגרוגרות וצמוקים. ונראה דגם הראשונים בפרקיננו נח' בדבר זה:

3. קינה של תרנגולת

בגמ' מה: ריו"ח אמר שקן של תרנגולת הוי מוקצה, והעמידה הגמ' דאית ביה ביצה, ומבואר בגמ' דאסור משום נולד. והקשו **תוד"ה** 'דאית', מדוע לא אמרה הגמ' את טעמו של ריו"ח במסכת ביצה- גזירה משום משקין שזבו, וענו תוס', דמש"ה אין אסור טלטול, אלא רק איסור אכילה⁴. **הרשב"א** לעומ"ז ענה דאה"נ המ"ל הכי, והגמ' תרצה משום נולד לרווחא דמילתא בלבד, לתרוצי אליבא דכ"ע.

² וכ"כ הפנ"י מה. ד"ה 'שם, כעין'.

³ וכע"ז כתב שם גם **הרשב"א** (כד: ד"ה 'רב'), ולשטתו לקמן, דסבר דאיסור טלטול תלוי באיסור אכילה.

⁴ מתוס' זה מוכח כשיטת המהרש"א דאע"פ שאסור באכילה מותר בטלטול, ועיין ברעק"א דתריץ לפי שטתו, דשאני ביצה שאפשר להשתמש בה לסמוך את הכלי, וע"כ יש לביצה שימוש - חזי למידי, ולכך בעינן טעמא דנולד.

ונראה דמח' זו זהה ממש למח' רש"י והר"ף בביצה, האם איסור אכילה מחמת גזירה יוצר מוקצה, הרשב"א למד כר"ף דכל שאסור באכילה אסור בטלטול והוי מוקצה גמור, אך תוס' למדו כרש"י, דאין איסור אכילה מחמת גזירה גורם איסור טלטול, ולכך בעינן לטעם אחר- נולד.

4. מוקצה לאכילה ולטלטול

הגמ' קכח. אמרה: "בשר תפל רב הונא אמר מותר לטלטלו רב חסדא אמר אסור לטלטלו. רב הונא אמר מותר לטלטלו והא רב הונא תלמיד דרב הוה ורב כרבי יהודה סבירא ליה דאית ליה מוקצה **במוקצה לאכילה סבר לה כרבי יהודה במוקצה לטלטל סבר לה כרבי שמעון**".

ולכא' כוונת הגמ' דיתכן לחלק באותו חפץ בין דין אכילה ובין דין טלטול, דאע"פ שאסור באכילה הרי הוא מותר בטלטול. ולכא' דבר זה נוגד את סברת רעק"א, דכל שאינו ראוי לאכילה הוי מוקצה. אפשר לישב קושיא זו ע"פ דרכו של החת"ס, דביאר שרב הונא באמת סבר כר"ש, אלא דלענין אכילה החמיר על עצמו לחוש לשיטת ר"י, ולפי"ז אה"נ מדינא אין חילוק בין אכילה לטלטול, אחר הדברים מצאתי בדברי הריטב"א שבאר את הגמ' באופן שונה וז"ל:

"במוקצה לאכילה סבר לה כרבי יהודה דאסור לאוכלו, במוקצה לטלטול סבר לה כרבי שמעון- משמע מפרש"י בדבר אחד שהוא מוקצה לאכילה וטלטול כבשר תפוח, באכילה סבר לה כר"י וכו', אבל קשה לר"ת דאם הוא בדבר אחד, למה לו למימר ב'מוקצה' תרי זימני הל"ל במוקצה- 'לאכילה סבר לה כר"י ולטלטול סבר לה כר"ש'. לפיכך פרש דהאי בשר תפוח דלאו בר אכילה הוא ולפיכך במוקצה לאכילה- והוא ראוי לאכילה סבר לה כר"י, במוקצה דלטלטול כלומר בדבר שאינו ראוי אלא לטלטול סבר לה כר"ש⁵".

כלומר, יש הבדל בין חפץ הראוי לאכילה, בו ר"ה סבר כר"י, ובין חפץ שאינו עומד אלא לטלטול, ובו סבר ר"ה כר"ש, ולפי"ז באמת לא מצינו חפץ המותר בטלטול ואסור באכילה וא"ש רעק"א!

5. אשה שנדרה על ככר-

הגמ' מו: הקשתה כיצד מועילה הפרת נדרים בשבת, כיון שהאשה אסרה על עצמה את המאכל, הרי הוא כמוקצה, ומיגו דאתקצאי בביה"ש אתקצאי לכולי יומא? תוד"ה 'מי יימר' בארו דכל הדיון הוא רק על אכילת הפירות, אך לענין טלטול אין שום דיון, דאע"פ שאסור באכילה מותר בטלטול, אבל הרשב"א התקשה לשטתו, כיון שאסור באכילה צריך להיות אסור גם בטלטול, וענה דכיון שאינו אסור על כ"ע, מוכח דאין החפץ אסור בעצם, ורק האדם אינו מותר באכילתו, דאיסורא רביע עליה בלבד, אך אין בעיה בחפצא, וז"ל:

"והא כיון דמוקצה ליה מאכילה אף בטלטול אסור, דמאי שנא מגרוגרות וצימוקין דמשום דלא חזו ליה לאכילה ומקצי להו מאכילה חשבינן להו מוקצה גמור ואסור לטלטולי להו, י"ל דשאני התם דלא חזו לאכילה לא לדידיה ולא לאחרים"

6. קושיא על שיטת תוס'-

על שיטת תוס', יש לשאול מדין טבל (קכו:) ודג תפל (קכח.) דהו מוקצה לטלטול אפי' לר"ש, ולכא' הרי זהו אוכל, ואע"פ שא"א לאוכלו, לישתרי בטלטול?⁷

⁵ עיי"ש והגירסא משובשת ביותר, ונ"ל שזוהי הגירסא הנכונה, וראה במנחת אשר שגם הוא הביא מהלך כזה ליישב את דברי רעק"א..

⁶ תודה רבה לבני ה'חבורה', אשר זיכוני בישוב קושיא זו.

⁷ כה"ק חברותתי היקר הבה"ח איתן גלוסקין הי"ו.

וני"ל ע"פ דברי התוס' (קכז : ד"ה כיון) דחלקו בין תרומה דחזי לכהן ובין בגדי עניים דלא חזו לעשירים והווי להו מוקצה, דתרומה הוי אוכל בעצם, אלא איסורא הוא דרביע עליה דהגברא, וע"כ יש לה שם אוכל ומותר לטלטלה בשבת, אבל בגדי עניים, לא חזי לעשירים מחמת גריעותייהו, דלדידהו לא הוי בגד כלל, ולכך אין להם תורת כלי ואסורים בטלטול, וני"ל דה"נ, פשוט הוא דדג תפל אינו נחשב אוכל כלל, אע"פ שאפשר לתקנו ולהכינו לסעודת מלכים, אפ"ה לעת עתה הרי הוא כאבנים וצרויות דהוי מוקצה מחמת גופו, וה"ה בטבל, כיון שאסור באכילה לגמרי, ואין זה איסור חיצוני התלוי בזמן או במקום, ע"כ חשיב כאבנים וצרויות עד שיתוקן, וע"כ בהכי כ"ע מודו דאין לו שם אוכל והוי מוקצה גמור.

חלק ב' - כלי שאין לו תשמיש היתר כלל

כשם שנח' הראשונים והאחרונים בענין אוכל דלא חזי למידי, כך גם נחלקו בענין כלים דלא חזו לתשמיש היתר בשבת, ונפתח במח' רעק"א והתוס', הממשיכים את שטתם מהחלק הקודם.

1. פתילה

הגמ' מז. אמרה "הנח לנר שמן ופתילה הואיל ונעשה בסיס לדבר האסור (-השלהבת)"

והקשו **התוס'** אמאי בעינן לטעם זה, הרי הפתילה אסורה מצד עצמה, כמבואר לקמן דשברי פתילה הוי מוקצה מחמת גופו כשברי כלים, ותרצו התוס' "דשברי פתילה הוי שברי כלים ודמי לצרויות אבל פתילה שלימה שהיא כלי הוה שרי אי לאו דנעשה בסיס לדבר האסור" כלומר, רק שברי פתילה הוי שברי כלים, אבל פתילה שלמה הוי כלי, וע"כ דינא ככשמל"א⁸ דשרי לצוגוי"מ⁹, ולכך בעינן לטעם היותה בסיס לשלהבת כדי לאוסרה לגמרי.

אבל **רעק"א** חלק בתוקף על דברי תוס' וכתב: "פתילה דלא חזי לשום דבר"¹⁰ אפילו ר"ש מודה דמה דלא חזי לשבת לשום דבר הוי כמוקצה מחמת אבן דאסור גם לר"ש ומה שהגמ' הוזקקה לומר דהוי בסיס לשלהבת, היינו בשביל השעה שהנר דולק, ואז הפתילה משמשת את האדם, ואיננה מוקצה, ועל שעה זו בעינן לומר דהוי מוקצה מחמת בסיס לשלהבת, וזהו בדיוק מהלך רעק"א לעיל בענין שמן הנוטף מן הנר!. ונראה דרעק"א ותוס' לשטתם לעיל, האם דבר שאין לו שימוש היתר בשבת הוי מוקצה גופו (רעק"א), או דלמא כיון שיש לו שם אוכל או שם כלי אינו מוקצה (תוס'), ולכא' זוהי הוכחה גמורה ומפורשת דהפשט בתוס' כמהרש"א ורעק"א פליג¹¹.

ונראה דמח' זו, גם היא מופיעה כבר בדברי רבותינו הראשונים:

⁸ ר"ת - כלי שמלאכתו לאיסור.

⁹ ר"ת - צורך גופו ומקומו.

¹⁰ החזו"א כתב דגם פתילה חזי למידי, לכרוך בה דבר, וכע"ז וע"כ לא הוי מוקצה גופו אלא רק כשמל"א, אך היכא דלא חזי כלל הוי מוקצה מחמת גופו.

¹¹ רעק"א דייק מתוס' (לו. ד"ה ור"י) בענין חצוצרות דדוקא אם חזי למלאכת היתר מעט ר"ש מתיר בטלטול, אך אם לא חזי כלל, גם ר"ש מודה דאסור, אכן התוס' (מד: ד"ה לא) כתבו דחצוצרות לא חזו אלא לתקיעה בלבד, ולכא' זוהי סתירה בדברי התוס', ואפשר לדחות את דיוקו של רעק"א מהתוס' בדף לו. עיי"ש.

¹¹ ע"ע בתוד"ה מטה (מד:) שכתבו לענין מטה: "דכיון שיחדה למעות שוב אין עושיין ממנה שום תשמיש והויא כחצוצרות" וניתן לחלק בין 'חזי' ובין 'עומד', דאע"פ שכלים אלו אינם עומדים לשום שימוש היתר כיון שמיועדים לשימוש האסור, אפ"ה ראויים הם בתאוריה לתשמיש היתר, וע"כ לפי תוס' יש להם שם כלי והוי רק כשמל"א, אך לרעק"א דהכל תלוי בשימוש בפועל ובדעת האדם כפי שיבואר לקמן, אי"ז מעלה ומוריד, דכיון שאין דעתו להתשמש בהם בשבת הוי מוקצה מחמת גופו לגמרי.

2. קרני דאומנא

נח' הראשונים **בסוגיא קנד**: בענין קרני דאומנא, האם יהיה מותר לטלטלם לצורך מקומם, אע"פ שאינן ראויים לשום תשמיש בגופן.

בעה"מ סבר דכיון שאין להם שום תשמיש בגופן, ממילא אסורים הם גם בטלטול לצורך מקומם, אבל הרשב"א חלק עליו בתוקף, וסבר דאע"פ שאין להם היתר לצורך גופן, שרי לצורך מקומן, והביא ראיה מר' נחמיה (ע"פ שיטת רש"י) דאע"פ שאסר כשמל"א לצוך גופו, התיר לצורך מקומו. ונראה דנח' במח' הנ"ל, האם דבר שאין לו תשמיש היתר בשבת (צורך גופו) נחשב מוקצה גמור, ויהיה אסור לגמרי, או דלמא הכל תלוי בתורת כלי, וכיון שיש לו תורת כלי בחול, הוי כשמל"א ומותר לצורך מקומו, אע"פ שאין לו היתר לצורך גופו.

וכ"כ במפורש **הרשב"א בתשובות** (א, תרו), "כל מוקצה בין מחמת איסור בין מחמת מיאוס **כל שיש תורת כלי מותר לטלטלו לצורך גופו ולצורך מקומו**. ולא אמרינן מוקצה אסור בטלטול אפילו לצורך גופו ומקומו אלא בשאין לו תורת כלי כביצה או גרעיני תמרה וקליפין ועצמות וכיוצא בהן". כלומר, הכל תלוי בתורת כלי ולא אכפת לך מכך שאין החפץ עומד לשימוש בשבת.

3. מוצרי חשמל ונר שעה

למח' זו יש נ"מ עצומה לכלים רבים המשמשים אותנו יום יום, כל כלי החשמל אשר עומדים רק לשימוש האסור בשבת (מצלמה, טלפון וכה"ג) תלויים במח' זו, ונראה שכבר נח' בדבר הפוסקים, **המגן אברהם** (שח, יח) התיר נר של שעה, דנקט כתוס' דפתילה הוי כלי, **המשנה ברורה** (שח, לד) הביא ש"בספר מור וקציעה מחמיר דאפילו נר שלם ולצורך מקומו אסור לטלטל שאין עליו שם כלי כלל דלא חזי לאכילה ולתשמיש" וזהו ממש כדברי רעק"א¹².

4. סתירת הרשב"א

לכא' עולה סתירה בדברי הרשב"א, לענין אוכל דלא חזי למידי נקט דיהיה אסור בטלטול ומוקצה גמור כרעק"א, אך לענין כלים, נקט דאע"פ שאין שימוש היתר בשבת, מותר לטלטל לצורך גוי"מ, כתוס'¹³.

ונלע"ד דיש לישב הדבר ע"פ יסוד האחרונים לחלק בין מוקצה לאכילה ובין מוקצה לטלטול. **החת"ס** (בריש ביצה) **האפיקי ים** (ח"ב סי' יח והלאה) ועוד אחרונים למדו שיש איסור מיוחד באכילת מוקצה, ומקורו בפסוק 'והכינו את אשר יביאו', ונביא לכך מקורות בדברי הראשונים: כתב **רש"י** (ביצה כו:): "וז"ל: "ומאן דאית ליה מוקצה הכנה מבעוד יום בעי, כדכתיב ביום הששי והכינו את אשר יביאו (שמות טז)" וזהו רש"י לשטתו **ביצה ב**: שלמד דרבה דאסר ביצה שנולדה ביו"ט משום הכנה, הוא רבה לשטתו (פסחים מז:): דס"ל דילפינן מוקצה מקרא זה ד'והכינו'¹⁴. וכע"ז כתב **הרמב"ן** במלחמות ביצה [ב]. "כל עיקר לא דיברו במוקצה אלא כדי שיברור ויזמין לעצמו צרכו מערב יו"ט ולא יצטרך למחר לחזור ולטרוח בסעודה... וסמכוהו אמקרא דוהכינו".

¹² להלכה נראה שהמשנ"ב נוקט להקל מעיקר הדין וע"ע רע"ש שעה"צ ד, וכן הקל שו"ע הרב (שח, פה) והבית מאיר (שי, ז) וכ"כ למעשה שה"ל (חלק י, נט). אבל החזו"א (מד, יג) וכן כתבו בשם הרב אלישיב שצריך להחמיר.

¹³ כך הקשו לי ביחבורה.

¹⁴ ראה במשנ"ב (שי, טז) שהביא דברי רש"י אלו לענין מיגו דאתקצאי.

וכן משמע בשיטת הרמב"ם שכתב בפיהמ"ש (ביצה א, א) וז"ל:

"המוקצה אסור לאכלו ביום טוב, ומוקצה הוא הדבר שהפרישו מאכילה ונתכוין עליו שלא לאכלו, וכמו כן נולד איסור ביום טוב. ונולד הוא הדבר שיאסר ביום טוב מה שלא חשב עליו כמו הפירות הנובלות מן האילנות, ועל אלו השני עיקרים תשוב זו המסכתא".

ובהלכות (יו"ט א, יז)

"וכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום טוב אלא לצורך אכילה וכיוצא בה וכל שמותר בשבת מותר ביום טוב ויש ביום טוב מה שאין בשבת איסור מוקצה שהמוקצה אסור ביום טוב ומותר בשבת מפני שיום טוב קל משבת אסור בו המוקצה שמא יבואו לזלזל בו... כיצד תרנגולת העומדת לגדל ביצים ושור העומד לחרושה ויוני שובך ופירות העומדין לסחורה כל אלו וכיוצא בהן מוקצה הן ואסור לאכול מהן ביום טוב עד שיכין אותם מבערב ויחשוב עליהם לאכילה אבל בשבת הכל מוכן אצל שבת ואינו צריך הכנה וכשם שהמוקצה אסור ביום טוב כך הנולד אסור".

חזינן מכל הנך ראשונים דיש דין מיוחד במוקצה לאכילה, והוא דאמרה תורה, או אסמכינהו רבנן אקרא ד'והכינו' דבעינן שיזמין אדם מאכליו מער"ש, ואם לא עשה כך הדבר נאסר לגמרי באכילה ובטלטול. אכן כל זה במידי דאכילה, אבל מוקצה של כלים הוי רק איסור טלטול מדרבנן שמא יבוא להוציא וכעין טעמים אלו¹⁵.

ולפי"ז נישב את שיטת הרשב"א דלענין אוכל שאינו ראוי בשבת, סבר דיש בעיה של 'והכינו' ולכך הוי מוקצה גמור גם לענין טלטול, אבל כלים שלא שייך בהו איסור משום 'והכינו', כל איסורם הוא רק משום גזירת חכמים של הוצאה וכע"ז, וע"כ קבעו חכמים דכל שיש לו תורת כלי מותר בטלטול לצוגוי"מ, אע"פ שאין לו תשמיש היתר בשבת¹⁶.

חלק ג' - הסוגיא בדף מו.

נלע"ד דמח' הרשב"א ובעה"מ תלויה גם בביאור סוגיית שרגא דנפטא (מו.), ונבאר הדברים : אמרה הגמ' :

"אמר רב יהודה שרגא דמשחא שרי לטלטולה דנפטא אסור לטלטולה רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו דנפטא נמי שרי לטלטולה (דהואיל וחזי לכסות ביה מנא). רב אויא איקלע לבי רבא רבא הוה מאיסן בי כרעיה בטינא אתיבי אפוריא קמיה דרבא איקפד רבא בעא לצעוריה, אמר ליה מאי טעמא רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו שרגא דנפטא נמי שרי לטלטולה, אמר ליה הואיל וחזיא לכסויי בה מנא, אלא מעתה כל צרורות שבחצר מטלטלין הואיל וחזיא לכסויי בהו מנא, אמר ליה הא איכא תורת כלי עליה הני ליכא תורת כלי עליה, מי לא תניא השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הנטלים בחצר ואמר עולא מה טעם הואיל ואיכא תורת כלי עליה הכא נמי הואיל ואיכא תורת כלי עליה"

¹⁵ עיין במהרש"א ביצה לג. דשימוש ואכילה של מוקצה חמורים טפי מטלטולו, ולא הותרה אכילת מוקצה ביו"ט, אך הותר לטלטלו לצורך אוכל נפש, וע"ע אנגלי טל (מלאכת טוחן אות מ) שישב את דעת המג"א (או"ח שכה סעי' יז, אות טו), שכתב שמותר לישראל להאכיל ולטלטל בידיים מוקצה עבור חולה שאין בו סכנה. והקשה הפמ"ג, דאליבא דהלכתא דקיי"ל שאסור לישראל לעבור בידיים על שבות עבור חושאב"ס, כיצד מותר לבריא לטלטל עבורו מוקצה ? ותירץ האגלי טל עפ"י מה שביארנו שיש שני גורי איסורים : איסור טלטול ואיסור שימוש, הגדר של "מגו דאתקצאי" מתייחס רק לאיסור שימוש : מה שלא הוכן מבעו"א אסור בשימוש לכל השבת. אבל איסור טלטול איננו תלוי במצבו בע"ש אלא במצבו העכשווי של החפץ, האם יש בו צורך לשבת או לא. "אין מה שלא הוכן מבעוד יום אוסרתו בטלטול בעצם". מהלך זה מקורו במאמר של הרב אלישע אבינר שליט"א.

¹⁶ אכן מהלך זה אינו פשוט בדברי הרשב"א עיין בדבריו בריש ביצה שדחה דברי רש"י וע"ע בדבריו קכח. לענין מוקצה לאכילה וטלטול. עצם מהלך האחרונים דמוקצה אסור משום 'הכנה', אינו מוזכר כמעט בדברי הראשונים והפוסקים - טור שו"ע רמב"ם בהל' בשבת וצ"ע.

ויש להתבונן בסוגיא זו, דתחילה רב אויא הסביר דשרגא דנפטא שרי כיון דחזי לכיסויי ביה מנא, אך לאחר שהקשה עליו מאבנים וצרורות דחזי לכיסוי מנא, ענה לו דאיכא תורת כלי, והביא ראיה משירים ונזמים דשרי בגלל שיש להם תורת כלי, וצ"ב האם טעם ההיתר הוא תורת כלי כמבואר בשירים ונזמים, או דלמא בעינן יכולת שימוש- כיסוי ביה מנא. ולכא' זוהי בדיוק מח' הרשב"א ובעה"מ, האם סגי בתורת כלי או דלמא בעינן יכולת שימוש בגופו.

היה ניתן לתרץ דהרשב"א למד דאה"י הגמ' אכן חזרה בה, בה"א חשבנו שצריך יכולת שימוש, אך א"כ קשה מאבנים וצרורות שיש להם יכולת שימוש ואפ"ה אסורים, וע"כ הסיקה הגמ' דהכל תלוי בשם כלי, ולכן הרשב"א נוקט להלכה כמבואר בתשובתו דהכל תלוי בשם כלי¹⁷.

תרוץ זה הוא פלאי פלאים, אך אינו נכון ברשב"א, שכתב במפורש (חי' בקנד): דשרגא דנפטא מותר בטלטול כיון דחזי לכיסוי ביה מנא, כלומר הגמ' לא חזרה בה מדבריה דההיתר הוא משום כיסוי מנא. עוד היה אפשר לתרץ דדוקא שרגא דנפטא דאית ליה גריעותא מחמת מאיסותו בעינן גם תורת כלי וגם יכולת שימוש, אבל בעלמא צודק הרשב"א בתשובות דסגי בתורת כלי.

יתכן ויש משמעות כזו בדברי הרמב"ן על אתר¹⁸, אך מדברי הרשב"א בתשובות מוכח לא כך, שהתיר גם מוקצה איסור וגם מוקצה מיאוס כאשר יש תורת כלי, בלי להזיק שימוש כלל, ומוכח דגם במיאוס לא בעינן שימוש.

וצ"ל באופ"א, דהרשב"א ילמד דהסוגיא של שרגא דנפטא באה להתיר טלטול אפי' מחמה לצל, כלומר **שרגא דנפטא הוי כלי היתר** ולא כשמל"א, ולכך בעינן יכולת שימוש- כיסוי מנא, אך גם בלי יכולת שימוש יחשב כשמל"א ולא מוקצה גמור, ונוכח הדברים.

הרשב"א כתב (קכב): דנר אינו נחשב כשמל"א כשיטת התוס', דדוקא כלי שעושים על ידו מלאכת איסור הוי כשמל"א, אך כלי המשמש **כבסיס** לפעולת איסור- נר שמדליקים עליו, אינו נחשב כשמל"א, ובסוגיין רבה ורב יוסף סברו דשרגא דנפטא הוי ככל נר, ואין בו איסור מחמת מאיסותו, וא"כ מוכח דהוי כלי היתר, וכן עולה מדבריו בקנד: דחילק בין שרגא דנפטא דחזי לכיבוי מנא דאינו מוקצה, לקרני דאומנא דלא חזי לכיסוי מנא והוי מוקצה, ואפ"ה בהמשך דבריו התיר קרני דאומנא לצורך מקומו כשמל"א, וא"כ מה שחילק תחילה בין קרני דאומנא לשרגא דנפטא היינו לענין טלטול מחמה לצל, כלומר שרגא דנפטא הוי כלי היתר וקרני דאומנא הוי כשמל"א!¹⁹

בעה"מ ילמד כדברי **הריטב"א** שם, דגם שירים ונזמים חזי למידי, וא"כ אין שום הבדל בין שרגא דנפטא לשירים, ולעולם בעינן תרתי- תורת כלי + חזי לשימוש.

חלק ד' ביאור יסוד המחלוקת

מוקצה - דעת

נלע"ד דיסוד המח' תלוי בהבנה הבסיסית מהו מוקצה, **רעק"א** למד דמוקצה נובע מהקצאת הדעת, כלומר רבנן תקנו שכל חפץ אשר אין דעת האדם להשתמש בו בשבת, הרי הוא אסור בטלטול, ומשמעות 'מוקצה' כפשוטו, האדם הקצה את הדבר מדעתו, ולכן רעק"א מחפש בכל מקום מהי דעת

¹⁷ כך ר"ל אחד מבני 'החבורה'.

¹⁸ וקצת יש להכריח זאת גם **מחשבונו ברמב"ן**, דלמד בר' נחמיה כרשב"א דאע"פ שאין היתר לצורך גופו יש היתר לצורך מקומו, אך בקרני דאומנא כתב כבעה"מ דאסור לגמרי גם לצורך מקומו, ולכא' החילוק הוא דמיאוס גרע טפי ובעינן יכולת שימוש!

¹⁹ וראה בתהל"ד שגם הוא צעד בדרך זו.

האדם, האם האדם משתמש בחפץ זה, וא"כ דעתו עליו, או דלמא אין החפץ הזה שימושי בשבת, וע"כ האדם מסלק דעתו ממנו והוי מוקצה. וע"כ יצא לרעק"א דבשעה שהנר דולק- האדם משתמש בו, אין הנר מוקצה מצד עצמו, שהרי משתמש בו, ויסוד לסברא זו מצאנו בדברי הרמב"ן (קכב): שביאר דנר אינו נחשב כשמל"א כתוס' וז"ל: "לי נראה שנתן משמשי שבת הן ואין מלאכתן לאיסור אלא כגון קורנס ורחת שאין להן תשמיש קבוע בשבת", כלומר דבר שיש לו שימוש בשבת אינו נחשב מוקצה כלל, לעומ"ז כלי או אוכל שאין לו שימוש בשבת (שמן שבנר, פתילה, וכו') אדם מקצהו מדעתו והוי מוקצה גמור. נראה להביא את דברי החיי אדם, שצעד בשיטה זו באופן הקיצוני ביותר, הח"א (כלל סה, אות א) מנה את מיני מוקצה וז"ל: "די מיני מוקצה הם, א) מוקצה מחמת מיאוס, ב) מוקצה מדעת, ג) מוקצה מחמת איסור, ד) מוקצה מחמת מצוה".

הח"א השמיט את המושגים 'מוקצה מחמת גופו', 'מוקצה מחמת חסרון כיס', 'כשמל"א' ממנין מיני המוקצה, וכלל הכל תחת הגדרת 'מוקצה דעת', וביאר דמחסי"כ²⁰ הוא הקצאת האדם לגמרי, וכן אבנים וצורות האדם מסלק דעתו מלהשתמש בהם, "כיון שמקפיד עליהן מלהשתמש בהם בחול שום תשמיש ואם כן מקצה אותן מדעתו לגמרי, וכן מוקצה מחמת נולד או מחמת דחיה בידים, וכן כל דבר שהוא מוקצה מחמת שאינו ראוי לשום תשמיש ... וכן מוקצה מחמת מצוה, כיון שכל זה אדם מקצה מדעתו לגמרי, ולכן אפלו לצורך גופן או מקומן" אבל כשמל"א האדם מסלק דעתו רק מחלק מהתשמישים, "דלתשמישים אלו אינו מקצה מדעתו, שהרי גם בחול לפעמים משתמש בהם לצורך גופם או מקומם" וע"כ לצוגו"מ שאינו מסלק דעתו שרי, אך מעצם הכלי- מחמה לצל- אסור, כיון שמסלק דעתו מכך²¹.

קושיות מדין כשמל"א

אכן שיטה זו איננה פשוטה כלל וכלל, ונפתח בקושיות על דרך זו מאיסור טלטול כשמל"א.

1. כיצד ניתן להבין דמוקצה יהיה מותר לצורך גופו ומקומו, אם האדם מסיח דעתו, הרי הוא מוקצה לגמרי, ואם אינו מסיח דעתו, אינו מוקצה כלל?
2. כיצד ר"ש החולק על מוקצה מודה לכשמל"א²²?
3. מדוע כלי שמלאכתו להיתר אסור בטלטול שלא לצורך, אם אינו מוקצה מה טעם איסור טלטול²³?

ומחמת קשיים אלו נקטו הריטב"א (קכד:) והגר"א (יו"ד רסו) דאכן כשמל"א אינו מוקצה כלל, אלא גזירת טלטול עצמית, שמא יבואו להוציא כיון שזלזלו בשבת²⁴.

אכן שיטת רוב הראשונים והאחרונים אינה כזו, דסברו דכשמל"א הוי חלק מאיסור מוקצה הכללי, וכן מוכח בב"י (הקדמה לשח") שמנה את כשמל"א ברשימת המוקצה, וכן מוכח ברמב"ם (סוף פרק כד) שגם הוא מנה את כשמל"א ברשימת המוקצים, וכן מבואר ברוב הראשונים וכן מוכח במג"א

²⁰ ר"ת- מוקצה חסרון כיס

²¹ הציטוטים מכלל סו, סעיפים ד, ו. עיי"ש בכל דבריו.

²² אכן התור"ד והמרדכי סברו דרבא ביאר את פרק כל הכלים אליבא דר' יהודה בלבד, אך לפי ר"ש כשמל"א מותר לגמרי, אבל רוב הראשונים- רש"י קכב: והר"ח שם, תוס' לה. וכו' סברו דר"ש מודה לכשמל"א וכן פסקו הרמב"ם הטור והשו"ע.

²³ אכן הריטב"א קכג: הביא בשם רבו דחזרו והתירו הכל, וא"כ אפי' שלא לצורך שרי, וכן מדוייק מרש"י (קכד: ד"ה הלכה כרבא) אך להלכה פסקו הרמב"ם, הטור והשו"ע דאסור, והרמ"א לא הגיה, וכ"כ המשנ"ב. ע"ע במאמרו של מרדכי ברקוביץ' בענין טלטול שלא לצורך.

²⁴ הגר"א סבר כרעק"א דלעיל, שכתב בבבאור הגר"א (סי' תרלח) "שכל שאסור באכילה אסור בטלטול" והביא ראיה מטבל, דהגמ' בפרק יח' אסרה לטלטל טבל, והביא ראיה מהירושלמי בפ"ג דסוכה גבי לולב ביום טוב הראשון "הניחו בארץ אסור לטלטלו א"ר אבין זאת אומרת דאסור בהנייה ולכן הוא מוקצה", ונראה דלדרך זו מוקצה ענינו דעת, ולא שייך לחלק בדעת, וע"כ לא קיבל את הח"א שחילק בכשמל"א בין סוגי התשמישים.

(שלא, ה) שלמד היתר המשך טלטול בכל סוגי המוקצה מכשמל"א, וכן נראה **במשנ"ב** בהרבה מקומות ואכמ"ל. וא"כ צריך ליישב הדברים, כיצד אפשר להבין שכלי היתר ואיסור שייכים למוקצה, הרי אין האדם מסיח דעתו מהם?

מוקצה - דין

ונלע"ד ללמוד מדברי הרמב"ן חידוש גדול, כתב הרמב"ן (קכג): "מלאכתו לאיסור- כיון דלית ביה משום הקצאה אלא איסור מלאכתו גורמת לו"²⁵ ונראה כוונתו דישנם שני סוגי מוקצה, **מוקצה מחמת 'הקצאה'- דעת, ומוקצה מחמת 'איסור מלאכתו'- דין**.

כלומר, כשמל"א הוא מוקצה אך לא מחמת סילוק דעת האדם, אלא מחמת שעומד למלאכת איסור, רבנן גזרו איסור טלטול על כלים אלו שמא יבוא לעשות בהם מלאכת איסור, וכדברי הרמב"ם (סוף פכ"ד) "כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור, אפשר שיתעסק בהן מעט ויבא לידי מלאכה", וצ"ל דהמושג מוקצה שייך לא רק ע"י דעת האדם, אלא גם ע"י גזירת חכמים, דחז"ל הקצו וסלקו חפץ זה משימוש של האדם בשבת.

ולדרך זו, א"ש היטב כל הקשיים, דר"ש מחלק רק על הקצאת האדם מדעתו, אך מודה הוא דרבנן גזרו על כשמל"א כדי שלא יבוא לידי איסור, וכן מובן דרבנן התירו לצוגו"מ כיון שראו צורך שבת בדבר, ואי"ז מוקצה למחצה כדברי החיי אדם, אלא מוקצה דרבנן עם היתרים של רבנן לצורך, וכן מובן דרבנן השאירו את האיסור לטלטל שלא לצורך כלל, מחשש איסור הוצאה. ולפי"ז א"ש לשון הש"ס בפרק כל הכלים, התירו וחזרו והתירו וכע"ז, דכל אלו הם שלבים בגזירות חכמים ואינם תלויים כלל בדעת האדם.

א"כ עלה בידנו אפשרות הבנה חדשה במוקצה- גזירת חכמים, ואי"ז תלוי בדעת האדם כלל. ונראה **דהתוס' והרשב"א** למדו באופן זה גם את מוקצה מחמת גופו, דרבנן גזרו איסור טלטול מוחלט על כל דבר שאין לו תורת כלי, ואם יש לו תורת כלי נכנס לגדר כשמל"א והותר לצוגו"מ, ואם יש לו מלאכת היתר הרי הוא ככלי היתר וש"י גם מחמה לצל. ולפי"ז מובן דגם כלי שאין לו שום שימוש בשבת (פתילה ונר שעוה וכדו"י) לא נאסר כמוקצה גופו, אלא רק כשמל"א, שהרי יש לו תורת כלי. ונראה להוכיח כדרך זו ברמב"ם, דכתב הרמב"ם (כד, יב – יג) וז"ל:

"אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה... (והביא ג' טעמים) ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול ואסרו שלא יטלטל אדם בשבת אלא כלים הצריך להם כמו שיתבאר"

כלומר כל מוקצה הוא גזירת חכמים שלא יטלטל האדם דברים שלא לצורך, ורמת האיסור תלויה במספר שיקולים- אופי של שביתה, שמא יעשה איסור, צורך שבת וכדו"י²⁶. וראה בדברי הרמ"ם (שם) בישוב קושיית הראב"ד, שלמד דהסיבה הראשונה לאיסור טלטול היא גדר להוצאה, וכל דברי הרמב"ם הם ביאור לפרטים המעשיים של איסור מוקצה בפועל, שהרי א"א לגזור על כל הדברים כולם.

²⁵ עיי"ש בדבריו דעסק בדין מדוכה של שום, ונקט שאין היתר טלטול ע"י ככר או תינוק בשאר מקרי המוקצה מלבד מת, וע"כ באר את מדוכה עם שום ככלי היתר, ומדוכה מכל דבריו שם שכוונתו דהוי מדין מדין מוקצה ולא כג"א גזירת כלים נפרדת, וע"ע במאמרו של אלעד כרמון בענין זה.

²⁶ לביאור תוכן טעמי הרמב"ם לאיסור מוקצה, עיין במאמרו של מרדכי ברקוביץ' - 'טלטול כלי היתר, ואכמ"ל.

ונראה לענ"ד לחדד גישה זו של מוקצה דין- גזירת חכמים ממוקצה דשלהבת.

מוקצה דשלהבת-

ר"ש אוסר לטלטל נר הדולק בשבת, ולכא' צ"ע, שהרי האדם מדליק את הנר ע"מ להשתמש בו, ודעתו להנות לאורו ולטלטלו ממקום למקום לצרכיו, כפי שעושה ביום חול, ומדוע יחשב מוקצה? ועוד קשה, מדוע לא יועיל יחוד מפורש לטלטול הנר, כפי שמועיל ייחוד במוקצה מחמת גופו?
רש"י על המשנה (מד.) כתב "הנר הדולק בשבת - בעוד שהוא דולק אסור, שמא יכבה הנר"
וכ"כ **הרמב"ם** בפיה"מ: "רבי שמעון אינו חושש למין ממניי המוקצה, ולפיכך יתיר כל הנרות מלבד הנרות הדולקות **גזירה שמא יכבה**".

וכבר הקשה **המהרש"א** (מד.) על רש"י דמסקנת הסוגיא במז. היא דהאיסור הוא משום בסיס לשלהבת ולא משום כיבוי, וכה"ק **המג"א** (רעו, יא).

והנראה בביאור דברי רבותינו הראשונים, דהם התקשו בדיוק בשאלתינו, כיצד אפשר לאסור את הנר מדין מוקצה מדעת, הרי אין שום היסח דעת מהנר, וע"כ נקטו דשלהבת הוי מוקצה מחמת גזירת חכמים מחשש כיבוי, ואע"פ שהאדם חושב ורוצה ומייחד להשתמש בנר, לאו בדידה תליא מילתא, דרבנן גזרו גדר לאיסור כיבוי, ועיין **בפנ"י** (מה.) שכתב בתוך דבריו: "רש"י פירש לקמן דהכל נעשה בסיס לשלהבת והשלהבת לאו משום מוקצה אסור אלא משום מכבה", ודבריו סתומים²⁷.

ונראה לפרש כוונתו כעין דברי הרמב"ן דלעיל, דהשלהבת אינה אסורה מדין מוקצה- דעת, אלא משום מוקצה דין- איסור כיבוי, וכדברי **הריטב"א** (מז.). "הנח לנר שמן ופתילה הואיל ונעשו כולם בסיס לדבר האסור- פ"י **לשלהבת שהוא דבר האסור ליגע בה**" כלומר השלהבת הוי מוקצה מחמת איסור, דא"א ליגע ולהשתמש בשלהבת בלא לעבור על איסור כיבוי, וזהו מוקצה דין מגזירת חכמים שמא יבוא לעשות איסור²⁸, ולפי"ז מיושבים דברי רש"י והרמב"ם, דאכן מסקנת הגמ' דהנר אסור משום בסיס לשלהבת, ולא כה"א דיש איסור מכבה בעצם טלטול הנר, דאיי"ז אלא דבר שאין מתכוון ושרי לר"ש, וכוונת רש"י והרמב"ם משום כיבוי היא על השלהבת, דאסורה מחמת איסור כיבוי!²⁹

עלה בדינו דניתן להבין את מוקצה בשני אופנים: **דעת**- חז"ל קבעו שכל שאין דעתו של אדם עליו הרי הוא אסור בשימוש וטלטול בשבת.

דין- חז"ל אסרו באופן ישיר להתעסק ולטלטל בחפצים מסוימים בשבת.

נראה לענ"ד דשני הצדדים נכונים, פשוט הוא שמחסי"כ תלוי ברמת הקפידא של האדם (דעת), וכתבו הפוסקים דמחסי"כ תלוי בכל אדם ואדם האם אכן מקפיד על חפץ זה, ומאידך די פשוט **שכלי היתר** אסור בטלטול שלא לצורך, אך ורק מגזירת חכמים גדר להוצאה, וכן שלהבת גדר לאיסור כיבוי, שהרי אין כאן שום סילוק הדעת.

²⁷ תודתי נתונה לרב יהושע מגנס שליט"א שהמציא לי את מאמרו בענין מוקצה דשלהבת, הדברים ראו אור, בחוברת ניצני ארץ (כרך יא' תשנ"ג), ושם צעד בדרוכו של הפנ"י, ועי"ש שהביא את שיטת החזו"א דהוי מוקצה מחסי"כ- דעת, ודחה את דבריו.

²⁸ ומצאתי **שהפנ"י** התחשב בסברת דעת האדם להשתמש בחפץ, כדי להתיר טלטול אפ' בדבר שהוא מוקצה מחמת גופו לגמרי, שכתב (ביצה ב.) "אליבא דר"ש מגביהין עצמות וקליפין אע"ג דלא חזי למידי כיון שעיקר הטלטול אינו אלא לסלקו מעליו ושמעינן לר"ש דלא מקצה אינש דעתיה ממאי דצריך ליה וה"נ כיון דלא סגי בלאו הכי להעבירם מעל השלחן א"כ **מאתמול הוי דעתיה עילוה**" וא"כ מובן שנוקק להגיע למוקצה מחמת גזירת כיבוי כדי לאסור שלהבת.

²⁹ וראה בפנ"י מז. ד"ה 'הנח' ודבריו תמוהים טובא דביאר דבר האסור- שמן, וע"פ הסבריו בפנ"י מה. מיושבים דברי רש"י היטב, דדבר האסור= שלהבת, מוקצה מחמת איסור כיבוי.

וע"כ נ"ל דיש לדון כמעט בכל סוג של מוקצה האם הוא גזירת חכמים, או הקצאת הדעת של הבעלים, ובמרחב זה יחלקו הראשונים ויתחלקו למחלקות מחלקות.

מדברי הרמב"ן הנ"ל מבואר דיש מוקצה דעת- מחמת הקצאת האדם, ויש מוקצה דין – כשמל"א, גזירת כלים.

מחלוקות הראשונים שהבאנו לעיל באוכל וכלים דלא חזי למידי, נוגעות במוקצה מחמת גופו, האם הוא תלוי בגזירת חכמים ע"פ כללים קבועים של תורת כלי ושם אוכל וכדו' (תוס', מהרש"א), או דלמא תלוי הוא בדעת האדם ובשימוש המיועד לו בשבת (רעק"א, בעה"מ)³⁰. מדברי הגר"א והריטב"א מוכח לכא' דלמדו שמוקצה ענינו הקצאת הדעת, וע"כ נאלצו להוציא את כשמל"א מפרשת מוקצה.

מדברי הרמב"ם נראה דהכל הוא גזירת חכמים, וצ"ע בדין מחס"כ. בדברי הח"א מבואר דהכל הוא מוקצה דעת ואין מוקצה גופו, וצע"ג כפי שהקשינו לעיל. נלע"ד לדון בכמה וכמה פרטים של מוקצה ולהראות כיצד נחלקו רבותינו בשני צדדים אלו, מוקצה דעת \ דין.

כפי שהקדמנו פרשת מוקצה כוללת היא את שני הצדדים- דין ודעת, ויתכן שפרט מסויים יהיה מוקצה דעת ופרט אחר מוקצה דין, וע"כ אין טעם לעשות 'לשטתם' בין פרטי מוקצה שונים.

חלק ה'- ביאורי סוגיות וענינים

1. מוקצה בטעות

הגמ' ביצה נו: אמרה: "אמר רב כהנא מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירין בו מותר".

האור שמח (יו"ט א, י ט) הביא ירושלמי החולק, וסובר דאם הבעלים לא ידעו הוי מוקצה, וביאר את מח' הבבלי והירושלמי בשאלה דידן, האם מוקצה תלוי במציאות, האם הדבר חזי או לא, וכך סבר הבבלי והתיר, אבל הירושלמי סבר ד"אין אנו מסתכלין בעיקר על עצם המוקצה אלא במה שנתהוה בדעת האדם...". וכיון שהאדם סילק דעתו מפירות אלו הוי מוקצה³¹.

2. מיגו דאתקצאי ותנאי במוקצה

שיטת ר"ש (מד.) היא, דאדם יושב ומצפה מתי יכבה נרו וע"כ לאחר שכבה- מותר הנר בטלטול, אך גם ר"ש מודה דכוס קערה ועששית אסורים כל השבת, כיון שאינו יושב ומצפה שיכבו. ונח' הראשונים בביאור דין זה, האם ר"ש מודה לר"י בכוס וקערה דאמרינן מיגו, או דלמא יש כאן סיבה מיוחדת להקצאה מדעת, ולעולם לר"ש ליכא מיגו דאתקצאי.

הריטב"א כתב: "כוס וקערה ועששית לא יזיזים ממקומם... ולא משום מיגו אלא דכיון שהם גדולים וראויים להדליק כל השבת אסח לדעתיה מינייהו לכוליה יומא" **אבל הרמב"ן** סבר דמודה ר"ש לר"י דאמרינן מיגו במקרה זה.

³⁰ בדעת **המשנ"ב** לכא' ישנה בעיה, דמחד גיסא סבר כמג"א דיש היתר המשך טלטול בכל סוגי המוקצה כדברי הרמ"א ברסו' לענין כיס של מעות וכ"כ במקומות הרבה, וא"כ למד דכשמל"א הוי מוקצה דלא כגר"א, ומאידך כתב בכמה דוכתי דכשמל"א תלוי בהקצאת הדעת-לדוגמא: כתב **המשנ"ב** (שח, כ) בהגדרת כלי היתר "וה"ה אם היה מלאכתו לאיסור ולהיתר ג"כ **לא מקצה דעתו מניה**..." כלומר תלי הדבר בהקצאת דעת האדם, וכפי שהוכחנו לעיל, קשה מאד להסביר את כשמל"א מדין מוקצה דעת, וצריך לבארו כגזירה, או מוקצה דין כרמב"ן או גזירת כלים חדשה כריטב"א וכגר"א, וצ"ע, וה' יאיר עינינו בתורתו.

³¹ אכן עיין **פרש"י** בבביצה שכתב: " מותר - דכי אסקיה מעיקרא **לא אקצייה אלא ליבש**, והרי יבש והוכן מבעוד יום", כלומר גם הבבלי סבר מוקצה דעת, אלא דהכא דעתו היתה מעיקרא להקצותו רק עד שיבש, והשתא יבש.

וכמח' זו נח' ג"כ התוס' והרמב"ן בענין סוכה ביום השמיני, בברייתא כתוב דהסוכה אסורה גם בשמיני וזאת משום שהיתה אסורה בבין השמשות של שביעי, **תוד"ה** 'עד' כתבו דאע"פ שהברייתא כר"ש דמודה למוקצה מחמת מצוה, אך לענין היום השמיני הברייתא דלא כר"ש. אבל **הרמב"ן** חלק וסבר שכל הברייתא כר"ש דבכה"ג מודה ר"ש דאמרינן מיגו.

מח' נוספת מצינו בין הראשונים בענין **תנאי במוקצה**, **הרמב"ן** (מה). סבר דמועיל תנאי בנר גם לדין דקיי"ל כר"י, והביא ירושלמי שכותב דמועיל תנאי לר"ש בכוס קערה ועששית, ומכאן נלמד לר"ש בנר רגיל.

אבל **הריב"ש** (סימן צג) חלק עליו, דאין להביא ראיה מר"ש לר"י, דר"ש לית ליה מיגו ולכך מועיל תנאי, אבל ר"י דאית ליה מיגו לא יועיל תנאי, ואנן קיי"ל בנר כר"י ולכך אין מועיל תנאי, ובמח' זו בדיוק נח' המלחמות והראב"ד ביצה [יז.], **דהרמב"ן** שם כתב דמועיל תנאי, **והראב"ד** כתב "לעולם לר"י לא מהני בה תנאי כשם שאין מועיל צפיית האדם שמצפה מתי תכבה נרו אלא כיון דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולא יומא". וצ"ב במאי פליגי.

ביאור יסוד המחלוקת

ונראה **דהריטב"א**, **הריב"ש** ו**הראב"ד** סברו דמיגו הוא דין, דכך תקנו חכמים שכל החפצים יבחנו ע"פ נקודת זמן בין השמשות, ומי שהיה אסור בזמן זה, אסור כל השבת כולה, ור"ש חלק על סברא זו לחלוטין, וע"כ לית ליה מיגו לעולם, ומה שאוסר קערה ועששית, היינו כיון שהקצה מדעתו באופן אקטיבי ומיוחד נר זה, דסבר שלא יכבה כלל, וא"כ צודקים הם דמה שמועיל תנאי לר"ש היינו רק לשטתו דהוי מוקצה מדעת, ותנאי פועל על הדעת, אך לר"י דיש **מיגו- גזירת חכמים**, אין בכח תנאו של האדם להפקיע גזירת חכמים.

אבל **הרמב"ן** למד דמיגו אינו גזירת חז"ל, אלא **אומדנא דהאדם מסלק דעתו מן החפץ**, וכיון שבכניסת שבת לא היתה דעתו עליו, ממילא סילק דעתו לכל השבת, ונח' ר"ש ור"י האם במקרה רגיל האדם מסלק דעתו לכל השבת או לא, אך במקרים מיוחדים מודה ר"ש דהאדם אכן מסלק דעתו לכל השבת, וע"כ בקערה ועששית ובסוכה ביום השמיני, ישנה סיבה מיוחדת שהאדם מסלק דעתו לכל השבת, ולכן מודה ר"ש דאמרינן מיגו, וא"כ הירושלמי שהתיר קערה לר"ש ע"י תנאי, בעצם התיר מיגו ע"י תנאי, וכשם שמועיל תנאי במיגו לר"ש כך יועיל תנאי במיגו לר"י, שהרי לדרך זו אין מח' עקרונית בין ר"ש לר"י, וכל מחלוקתם היא רק באומדנא מתי אמרינן מיגו, ולדרך זו מובן מאד דתנאי מועיל למיגו, דמיגו אינו גזירה דרבנן אלא סילוק הדעת, ומועיל תנאי לדעת האדם.

היוצא מדברינו דנח' הרמב"ן והריב"ש בשאלה היסודית האם מיגו הוא דין או דעת, ומכאן יצאה המח' האם מועיל תנאי במוקצה!

3. ייחוד מוקצה

לפי שני הצדדים שהעלינו במוקצה- דין או דעת יש לדון כיצד מועיל ייחוד מוקצה. לפי הצד של דעת, פשוט הוא דאם מייחד חפץ לשימוש, אינו מסלק דעתו מלהשתמש בו בשבת, ואינו מוקצה כלל, ולפי הצד של דין- גזירת חכמים, צ"ל דכיון שייחד את הכלי לשימוש, נעשה לו תורת כלי וכלים מותרים בטלטול, וקשור הדבר לדברי הר"ן והראשונים בס"פ כל הכלים דסגי במחשבה בעלמא כדי לשוויי תורת כלי ואכמ"ל³².

³² וראה במאמרו של אלעד כרמון בענין שיטת רש"י במוקצה בפרק העוסק בתורת כלי.

ונביא מספר מקרים מעניינים הממחישים נקודה זו:

כדור- השו"ע (שח, מה) פסק שאסור לשחוק בשבת ויו"ט בכדור, **הרמ"א** חלק וכתב דיש מתירין ונהגו להקל. וביאר **המשנ"ב** (ס"ק קנג) שטעמם שכיון שעשוי לכך ומיוחד לזה בתמידות לא שייך בו שם מוקצה וכדלעיל בסכ"ב.

ונראה דמח' בדיוק בשאלתינו, דהרמ"א למד דהוי מוקצה דעת, וע"כ כיון שעומד לשימוש לא שייך לומר בו דהוי מוקצה, דאין שום סילוק דעת, אבל השו"ע סבר דהוי מוקצה דין- גזירת חכמים, דכיון שאין לו תורת כלי הוי כאבנים וצרורות, ומשחק אינו שימוש חשוב, ולכן לא קיבל תורת כלי ע"י המשחק, ונותר בכלל מוקצה מחמת גופו דאסרו חז"ל כל שאין לו תורת כלי

אבנים- השו"ע (שח, כ- כא) חילק בין יחוד חריות דסגי במחשבה, ובין יחוד אבנים דבעינן מעשה- למדום, ונח' הט"ז והמשנ"ב בביאור החילוק, **הט"ז** (ס"ק טז) כתב שאין מחשבה מועיל לאבן לעשותו כלי, אבל **המשנ"ב** (ס"ק פא) כתב דחריות יש העומדים לשיבה ולכן סגי במחשבה, אבל אבנים דאין עומדים כלל לשיבה בעינן מעשה- סידור.

ונראה דהט"ז הלך ע"פ סברת מוקצה דין - יצירת כלי, ולכך אבן איננה כלי בלי תיקון מעשי, אבל המשנ"ב הלך ע"פ סברת הדעת והשימוש, ואבנים אינן עומדות לשימוש, ולכך בעינן מעשה-סידור, כדי שתהיה הוכחה שעומדות לשיבה.

הרמ"א שם פסק דאין חילוק בין אבנים לחריות, ואולי לשטתו דלעיל דהכל תלוי בעומד לשימוש, ומה לי אבנים ומה לי חריות, כיון שמכוון דעתו להשתמש אינו מקצה דעתו מינייהו. עוד יש להעיר ממקרה של מכניס אדם קופה מלאה עפר ועושה בה כל צרכו, והתם ודאי שאין תורת כלי, אלא היתר ע"י ייחוד הדעת.³³

4. גוררות וצימוקים

בסוגיא (מה.) מודה ר"ש בגוררות וצימוקים דהוי מוקצה - מדוע?

באופן פשוט בגרו"צ איכא תרתי- לא חזי + דחינהו בידיים. ויש לחקור מהו היחס בין שני חלקים אלו. בדברי **הרמב"ם** (כו, יד) מוזכר רק ענין **לא חזי**, "הואיל ומסריחות בינתים ואינם ראויין לאכילה" וכן נראה עיקר בדברי **רש"י** שכתב: "גוררות וצימוקין - גוררות תאנים שמעלה לגג ליבשן, ומשנתהו שם מעט אין ראויים לאכילה עד שיתייבשו".

ויש להקשות על דרך זו, אי לא חזי כלל הוי כאבן, ופשיטא דהוי מוקצה גם לר"ש, ומאי רבותא קמ"ל דמודה ר"ש בגרו"צ?³⁴

ונראה דהר"ן [כא.]- בא לענות על שאלה זו וכותב: "כיון שמסריחות בינתיים בעוד שאינן יבשות ונמצא שכשנכנס שבת היו מוקצות לגמרי הלכך אע"פ שנתייבשו בחצי היום אסורות", כלומר, החידוש הוא דאע"פ שבאמצע שבת יהיו ראויות, ותו אינם מוקצה כאבן, אפ"ה כיון דבער"ש היו מוקצה לגמרי מודה ר"ש דבכה"ג אמרינן מיגו דאתקצאי, ולכך אסורות כל השבת.³⁵

³³ העירני על כך ידידי ר' יעקב שפונגין.

³⁴ ראה בדברי החזו"א שעמד על קושיא זו.

³⁵ יתכן דהר"ן לשטתו **ביצה** [טו: ד"ה מכאן] שכל מח' ר"ש ור"י היא רק על מיגו, א"כ מודה ר"ש- למיגו, אך תוס' שסברו דפליגי בתרתי כמבואר בדבריהם בכ"מ (ראה מה. ד"ה ה"נ ועוד) יכולים לומר דר"ש מודה רק לענין אחד- רק למוקצה, אך יחולק על המיגו, ולכך אם יתיבשו היטב באמצע שבת יהיו מותרים, וכ"כ שו"ע הרב המובא לקמן עיי"ש!

אבל **התוס'** למדו את כל הסוגיא באופן שונה, תוס' הביאו את הירושלמי שפירש שמסריחין בינתיים, ובראו אותו- "כיון שמתקלקלין כל כך אין דעתו לקחתם עד שיתקנו היטב". ונ"ל דכוונת תוס' להוציא את הירושלמי מפשוטו דאין כוונתו דלא חזי ממש, אלא דמתקלקל הרבה, אך עדין חזי. ונראה להוכיח כן מהמשך דברי התוס', שכתבו לענין אפרסקין "אף על פי שאין מתקלקלין כל כך מקצה אותם מדעתו", ונראה דחילוק זה הוא רק מדרגות בכמות הקלקול, אך תרוייהו חזי, דלפי רש"י הל"ל חילוק פשוט יותר- גרו"צ לא חזי ולכך הוי מוקצה לר"ש, אפרסקין חזי ולכך ר"ש פליג בהו. וכן נראה להוכיח מקושיית תוס' בתחילת הסוגיא, הגמ' דנה האם ר"ש מודה בחיטין שטמנן בקרקע, והכריעה הגמ' אין מוקצה לר"ש אלא שמן שבנר בשעה שהוא דולק, והקשו **התוס'** אמאי לא הביאה הגמ' את גרו"צ, דלכא' דמי טפי- אוכל שנעשה לו מעשה דחייה. והנה **הראשונים** (רמב"ן ור"ן) ענו על שאלה זו, דהגמ' רצתה להביא דוגמא של מוקצה בדבר הראוי, וכך מדוייק בלשון **רש"י**: "אין מוקצה לר' שמעון **בדבר הראוי** אלא בשמן שבנר" ולכך הביאה הגמ' שמן ולא גרו"צ דאינם ראויים כלל. נראה דתוס' לשטתם לא תרצו כך דסברי דגרו"צ גם הם דבר הראוי!³⁶

ונראה להמשיך את המהלך, וללמוד בשיטת תוס' דהחידוש בגרו"צ הוא דאע"פ שחזי כיון דדחינהו בידיים מודה ביה ר"ש דהוי מוקצה, וראה בדברי **שולחן ערוך הרב** (שי, ב) שבאר דעיקר הדחייה בגרו"צ הוא **הדחייה בידיים**, ומאי דבעינן לא חזי, היינו דכל שהוא ראוי לאכילה אין הדחייה גמור ואין היסח הדעת, ולפי מה שדייקנו מתוס' באמת לא בעינן שהדבר יהיה לא חזי, דעצם הדחייה בידיים יוצר מוקצה, וסגי בכך שמתקלקלים הרבה לומר שיש דחייה אמיתי והיסח הדעת.³⁷

ונראה להמשיך מהלך זה לענין פצעילי תמרה, הגמ' המשיכה ודנה האם מודה ר"ש בפצעילי תמרה, **רש"י** פרש דהיינו תמרים רעים המניחים בחותלות כדי שיתבשלו, **התו"י** וכן **התוס'** (ביצה מ.). הקשו, דליכא דחייה בידיים בכה"ג, וע"כ הסבירו פצעילי תמרה- תמרים הפוצעים אותם כדי שיתבשלו ומחמת פציעתן מתקלקלין בנתיים.

ונראה דתוס' לשטתם שעיקר הדחייה בגרו"צ הוא הדחייה בידיים חפשו דחייה זה גם בפצעילי תמרה, אבל רש"י למד שעיקר הדחייה הוא מחמת דלא חזי, וכל מאי דבעינן דחייה בידיים היינו בשביל המיגו דאתקצאי שיהיו אסורים גם לאחר שיתבשו בשבת עצמה, וע"כ היה פשוט לרש"י שאין כאן דחייה בידיים, וע"כ באר את ספק הגמ' רק לענין שעה שאינם ראויים- קודם שיתבשלו "מהו לאכול מהן קודם **בישולן**",³⁸ מי מודה בהן דמוקצות הן כגרוגרות וצימוקין, או לא", ומסקנת הגמ' דפצעילי תמרה מותרים לגמרי כיון דחזו וכ"כ **רש"י** (ביצה מ: ד"ה אלא) "אלו לא דחה אותן בידיים, ואיכא דאכיל מנייהו".

עולה מדברינו שנח' רש"י והר"ן נגד תוס' בדיוק בחקירה הבסיסית שלנו, האם סיבת המוקצה בגרו"צ היא מחמת דלא חזי- מוקצה דין, או מחמת דחייה בידיים- מוקצה דעת. ונ"מ למקרה שיבש לגמרי בשבת (לר"ן אסור בגלל המיגו, ולתוס' יהיה מותר), או נעשה ראוי לאכילה בער"ש (לר"ן מותר דחזי, לתוס' אסור דסילק דעתו עד שיהיה מוכן לגמרי).

³⁶ יישר כח לבה"ח יוסף עמר שממנו למדתי ראיה זו.

³⁷ נ"מ נוספת ממח' רש"י ותוס' תהיה במקרה שהגרו"צ התיבשו לפני שבת אך לא לגמרי, לרש"י ולר"ן אי"ז מוקצה כיון דחזי, אך לתוס' הוי מוקצה וכלשונם "אין דעתו לקחתם עד שיתקנו היטב" ודו"ק.

³⁸ אחד מבני החבורה הקשה לי מדברי רש"י אלו על דברי הר"ן הנ"ל דגרו"צ יהיו אסורים כל השבת אע"פ שהתיבשו, ולפי"ד מתישבים הרברים פלאי פלאים!